

"Geleneksel Türk Sporları: Gençlere Aktarılan Miras"

Eymen Doruk ZORLU

Zeynep DÜZEN

Nurullah POLAT

Kerem Can PARLAK

Doruk ERİZ

GELENEKSEL TÜRK SPORLARININ YAPILIŞ AMAÇLARI

Türklerde sporların ortaya çıkışında ilkel dinlerin etkisinden çok savaşçı gücün etkisi görülmektedir. Türk kültürü içerisinde yer alan bu sporlar atla yapılan ve atsız sporlar olarak ikiye ayrılabilir. Bunlar yağ (yas) ve toy (şenlik) günlerinde icra edilmekteydiler.

İnsanların, bedensel faaliyetlerini geliştirmesi sonucu hem yaşam süreleri uzamakta hem de oluşabilecek saldırılara karşı etkin bir konuma gelmektedirler. Türkler de bedensel gelişimlerine önem vermiş ve birçok sporu kendilerine bir eğlence aracı görerek savaş hazırlığı yapmıştır. Binicilik, okçuluk gibi alanlarda kendilerini geliştirmiş ve savaşlarda zaferler kazanmışlardır.

Türklerin zor doğa şartlarında, hayatlarını sürdürebilmek için vücut kültürünü sürekli üst düzeyde tutmaları gerekiyordu. Av hayvanlarına yetişebilmek veya kendinden daha güçlü bir hayvandan kaçabilmek için hızlı ve dayanıklı olmak lazımdı. Arazinin engebeli olması da yüksek, uzun ve derinliğine atlamaların bileşik şekillerini, yüksek ağaçlara ve kayalara tırmanma hareketlerini gerektiriyordu. Günlük hayatta yaşanan zorluklar bu hareketlerin hayati değerini Türklerle kavratmış, güçlerini artırarak ve yeteneklerini geliştirerek değişik alıştırımlar yapmışlardır. Doğa ile mücadele ederek var olma, Türklerin ruh ve beden yapısını güçlü kılmıştır

Dil, Örf ve adetler, inançlar, sanat ve edebiyat bir toplumun geçmiş yüzyıllardan akıp gelen sosyal değerleridir. Türk kültür unsurlarından birisi de geleneksel sporlardır. Bu sporların bir kısmı günümüzde değişerek uluslararası sporlar arasında yer almışken, bir kısmı ulusal veya bölgesel düzeyde kalmış, bazıları da unutulmuştur. Savaşların beden gücüne dayandığı çağlarda spor olayı savaşa adeta bir hazırlık dönemi oluşturmaktaydı. Genel niteliğiyle spor faaliyetleri günümüzde savaşa hazırlık dönemi oluşturmaktan ziyade milletlerin kültürel temas imkanlarını geliştiren, milletlerarası buhranları hafifletici, milletleri birbirine yaklaştıracı bir karakter kazanmıştır.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE ATLI SPORLAR

GÖKBÖRÜ (OĞLAK OYUNU)

Kökbörü oyunu Kırgızların millî oyunudur. Nesilden nesile miras olarak aktarılan bu oyun, Kırgızların en çok rağbet ettiği ve heyecan duyduğu oyunlardandır.

Oyunun asıl amacı ayakları bağlı olan oğlağı rakip yiğitlerin elinden kaptıktan sonra götürüp belirlenen taya kazanı denilen çukura bırakmaktır. Oyun sırasında bir kişi, diğerinin önünü açar, bir başkası karşısındakini etkisiz hale getirir. Üstün gelen grup, oğlağın sahibi olur. Oğlağı elde edenler, onu orada hemen keser ve etini kavurup orada bulunanlara ikram eder. Bu oğlağın etinin her türlü hastalığa ve derde şifa olduğuna inanılır.

Oğlu olmayan kişiler de oğlağın etinden bir parça alır ve evine götürüp pişirip karısına verir. Eğer o eti yedikten sonra erkek çocuğu olursa, o insan büyük oğlak vermek zorundadır. Bu gelenek Fergana vadisinde hâlâ yaşamaktadır.[10]

ÇÖĞEN / ÇEVGAN

Asya'da kullanılan adıyla "çevgan / çöven / çöğen / çevgen / çevken", Batı dünyasında ve günümüzde daha çok bilinen adıyla "polo", takımlar halinde oynanan tarihi bir binicilik sporudur.

Divan'da geçtiği kadarıyla o dönem çevgân ağaçtan, omuz başı şeklinde çıkarılan ve "Bandal" adı verilen bir parça ile oynanmaktaydı. Çevgân topuna "topık", çevgân oyununda çizilmiş sınıra ise "tasal" denmekteydi.

Çevgân oynamak için meydana kale görevi görmesi için birbirinden 7-8 metre uzaklığında ve 5-6 metre yüksekliğinde iki sütun koyuluyordu. Çok iyi at süren oyuncular hafif tahtadan yapılmış olan topu rakiplerinin önünden almaya ve karşı kaleye geçirmek için uğraşıyordu. Oyun başlarken topu meydanın ortasına koymaktaydılar ve aynı mesafedeki rakipler koşarak topa ilk kendileri vurmaya çalışıyorlardı.[]

ATLI CİRİT

Cirit, iki takım halinde at üzerinde oynanan eski bir savaş oyunudur. Türklerin en sevdiği oyunlardan biri olan cirit, at hâkimiyetinin çok önemli olduğu aynı zamanda cesaret, refleks gibi durumların ön plana çıktığı atlı bir spordur.

Atlı ciritte hiçbir spor müsabakasında bulunmayan rakibi bağışlama şeklinde bir davranış vardır. Bu yönüyle spor ve erdemin birlikte anıldığı asil bir yapıya sahiptir.[14]

Cirit oyununda iki takım bulunur. Hakemin işareti ile birlikte ilk hücum hakkına sahip takımdan bir oyuncu, rakip takımın atış sahasına kadar ilerler, rakip takımdan bir oyuncunun adını söyler ciridini ona doğru fırlatır ve geri dönüp kaçmaya başlar. Davet edilen oyuncu alay durağından çıkar ve atış sahasında elindeki ciridi kaçmakta olan rakibine fırlatır.

Ciridin ata isabet etmesi halinde ciridi atan oyuncu oyun dışı kalır bu yüzden atlılar kendilerine atılan ciritten kurtulmak için at üzerinde çeşitli taktikler (eğer boşaltma) uygularlar. Bütün oyuncuların ellerindeki ciridi atmalarından sonra en fazla puan alan galip takım ilan edilir. Günümüzde cirit modernize olmuş ve artık resmi bir spor dalı haline gelmiştir.[15]

TÜRK KÜLTÜRÜNDE ATSIZ SPORLAR

TEPÜK

Eski Türkler günümüzde futbol adı verilen oyunu 'tepük' olarak oynamaktaydılar. Tepük, tekmelemek, tepmek anlamına gelen bir sözcüktür. Bu oyunu sadece ayakla oynadıkları için tepük adını vermişlerdir.

Divanü Lûgat-it-Türk'ün Atalay tarafından yapılan tercümesinde tepük kavramı şöyle açıklanmaktadır: "Kurşun eritilerek iç ağırşığı şeklinde dökülür, üzerine keçi kılı veya benzer bir şey sarılır, çocuklar bunu teperek oynarlar.

Ayak topu olarak adlandırılan futbolun, özellikle Göktürklerde kız ve erkek çocukları arasında oldukça sevilerek oynanan bir oyun olduğu da bilinmektedir. Özellikle deriden yapılmış ve içi kıl ile doldurulmuş olan top büyük bir neşe kaynağı olmakta ve Göktürk çocukları, bu tür bir topla, ayak topu (futbol) oynamaktaydılar.

OKÇULUK

Çok iyi ata binen ve ok atabilen Türkler, ok atma işini zamanla bir yarış haline de getirmişlerdir. "Eski Türklerde seremonik ok atışları yapıldığı, bunun bir gelenek haline geldiği, Han zamanı Çin kaynaklarından anlaşılmaktadır. İlkbaharda açık havada yapılan ve dini anlam taşıyan bu sporla erkekler kendilerini ispatlardı. Hedef köşeli olup hayvanların derilerinden teşekkül ederdi. Böylece de ok atıcısının hedefi vuruş başarısı kolayca anlaşılabiliyordu.

GÜREŞ

Türklerin en eski sporlarından biridir. Güreş sözcüğünün kökeni, Özbek ve Başkurt Türklerinin “kures” sözcüğüne dayanmaktadır.

Gılgamış Destanı ve Dede Korkut Hikâyeleri, Sümer, Akat tarihleri ve tüm buluntular, güreşin ilk kez Türkler tarafından yapıldığının kesin kanıtlarıdır.

Eski Türklerde güreş, düğünlerde ve matem zamanlarında daha yoğun bir şekilde yer almaktadır. Gelin, koca evine gittiği an, kaynana ile kayınbaba güreş tutmakta, belli bir süre sonra da kayınbaba yenilgiyi kabul etmektedir. Bu da evde kaynananın sözünün geçtiğini ve gelinin de buna uyum sağlaması gerektiğini ifade etmektedir.

Matemlerde ise ölen kişinin mezarı etrafında dokuz gün dokuz gece güreşler yapılmakta; ayrıca bu kişinin ölüm yıldönümlerinde de mezar başında üç gün üç gece süren güreşler tertip edilirdi. Diğer bir ifade ile güreş, eski Türklerin neredeyse tamamında sosyal hayatın her alanında yer alan bir spor dalı olarak gelişim göstermiştir.

AVCILIK

Türklerin en tutkulu olduğu ve olmazsa olmazlarının başında şüphesiz avcılık gelir. Türkler av sırasında; ok, mızrak, kement gibi araç-gereçleri at üzerinde kullanarak, şahin, doğan, tavşan, tazi gibi hayvanları avlardı.

Türkler ve göçebeler ihtiyaçlarından fazlasını avlamazlardı. Bu durum Cengiz'in devletinde de geçerlidir. Cüveyni'nin naklettiğine binaen bir av esnasında kavmin yaşlıları Han'ın yanına giderler, hayvanların neslinin devam etmesi için Han'dan hayvanlara acımaları ve canlı kalanların yeniden suyun ve yemin yolunu bulmaları konusunda izin vermesini dilerlerdi.

MANGALA

Oyunda her kuyu bir aileyi, baba ocağını temsil eder. Bu şekilde her taş baba ocağından geçer, eğitim alınır ve hazneye ilerlenir. Taşların kuyulardan göçürüldüğü ve haznede biriktirilerek en çok taşa sahip olan oyuncunun kazandığı bir zeka ve strateji oyunudur. Mangala Oyunu, 2020 yılında 'Geleneksel Strateji ve Zekâ Oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme' adıyla Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye (çokuluslu ortak dosya) tarafından UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'ne kaydedilmiştir.

MATRAK

Matrak, tahta kılıçlarla oynanan ve savaş eğitimine dayalı bir oyundur. Asıl amacı askerleri yakın dövüş konusunda eğitmek, reflekslerini geliştirmek ve fiziksel dayanıklılık kazandırmaktır. Oyunun adını da veren "matrak", kafaya zarar vermeyecek şekilde yapılmış, yumuşak ama sağlam bir tahta kılıçtır.

Oyuncular belirli bir alanda karşı karşıya gelir. Amaç, rakibe vuruşlar yapmaktır. Özellikle üst vücut hedef alınır. Belirli sayıda vuruş yapan ya da süre sonunda daha fazla puan toplayan kazanır. Gerçek dövüş gibi görünse de ciddi zarar vermemek temel kuraldır. Yeniçerilerin savaş becerilerini geliştirmek amacıyla yapılan bir spordur. Günümüzde kültürel etkinliklerde, spor gösterilerinde ve festivallerde yeniden canlandırılmaktadır.

Türkler tarih boyunca savaşçı ve cesaretleri yüksek olan bir millet olarak bilinmektedir. Savaşların kazanılmasındaki en büyük etken hiç şüphesiz, savaşlara hazırlık maksatlı yapılan sporlardır. Bu sporlar Türklerin savaşa hem bedenen hem de ruhen alışmalarını sağlamıştır. Türkler arasında en sevilen sporun başında ata sporumuz olarak bilinen ve kökeni Türklere dayanan güreş olmuştur. Güreşin yanı sıra okçuluk ve at biniciliği Türkler arasında en sevilen spor dalları arasında yerini almıştır.

Genel olarak baktığımızda tüm spor dalları Türkler arasında çok sevilmiş ve eğlenme amacı olarak yaygınlaşmıştır. Sporun sayesinde bedensel olarak güçlenmişler, vücutları esnek hale gelerek rahat hareket etme olasılığı artmış ve böylelikle savaşlarda zaferler kazanılmıştır.

